

14. ASZTALOSOKRÓL

14.1. Honnan az asztalos név? A székelység egyik katonai összeírásának erdészeti-faipari vonatkozásai

Sokan logikátlannak találják az *asztalos* szakszót. Pedig nem véletlenül nevezik asztalosnak /németül Tischler-nek/ a bútorkészítő kisiparost. Ők készítették -és készítik ma is- az *asztalt* /szláv eredetű szó. A magyar nyelv történeti - etimológiai szótára, I. Bp. 1967 szerint első megjelenése 1293/, azt a bútort, amelyre a kényelmet kereső gazdagabb embernek inkább szüksége volt, mint az ágyra, szekrényre, és *megcsinálása több szakértelemet is igényelt.* /A szekrényt a láda helyettesítette, a széket pedig rendszerint az ács is el tudta készíteni. Az asztal volt a főbútor, a "vendégségek" e mellett folytak és elkészítési technikájuk sem lehetett már nagyon régen egyszerű, mert pl. Apor Péter Metamorphosis Tansylvaniae c. könyve szerint "olyan volt, hogy mind alól, mind elyül kihúzhatták [. . .]" Apor, MetTr., 1736. 33./

A Bástá-féle nem teljes lustra /SzO. 177-320. /9435 székely nemes, lófő, szabad székely /szabados/, darabant /gyalogos/ és jobbágy nevét sorolja fel, akiket az 1602. és 1603. években *Basta generális* feleskettetett. Ezek közül 245-nek volt erdővel, fával, faiparral vagy vaddal kapcsolatos neve. A *Farkas* név fordult elő legtöbbször, 37 esetben, míg *Asztalos* névvel csak Székelyváráshelyen /a későbbi Marosvásárhelyen/ találkoztunk 3 esetben: Joannes Asztalos, Paulus Asztalos és Martinus Asztalos személyében. / *Az Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár* legrégebbi Asztalos névre utaló adata: "1590: az Actor [felperes] myues [műves, mesterember] Ember. Asztalos. Udvarhelyszék törvénykezési jegyzőkönyvei. Szabó T., 1976. 478./

14.2. Asztalféleségek

A kutatott területre vonatkozó irodalomban az alábbi megnevezésekkel találkozhatunk.

almárium-aljú asztal: Tökös asztal /1788; Szabo T., 1976. 263./

bölcsős asztal: székely asztal

faragott mlyű asztal /XVII. sz.; Radvanszky B., 1896. 19./

fűs asztal: ládas /1681; Patáki J., 1971. 95./

fűs asztal: Tökös /1788; Cs. Bogáts D., 1943./

galériás nagy asztal: árkadós ?? /Specification, 1808./

kamarasztal /kamaras / /: székely-

kecskelábú asztal: X lábu /1953; Tamási Á., 1976. 154./

kerék asztal: kerek /Apor, MetTr., 1736. 322./

kihúzó asztal /kivonó- /: /1854; Ujfalvi S., 1854. 117./

lábás asztal /lábos- /: 1652; B. Nagy M., 1973. 98./

ládás asztal /1713; Cs. Bogáts D., 1943./

négy szegű asztal /Urbarium, 1743. 32./

olaszlábos asztal: esztergályozott lábú -/B. Nagy M., 1973. 45. ábra/

paraszt asztal /1794; Cs. Bogáts D., 1943./

rakott asztal: betétes -/NT 1831. 81./

székely asztal: "kenyeres fiókokkal és tejtartó kannával" ellátott - /Erdély, 1903. 22. Szinte Gábor/ stb.

Az asztalok egykori fontosságára utalnak *Radvánszky Béla* alábbi sorai is: "Erdélyben pedig I. Apafi Mihály korában sem volt felette sok a nagyobb bútorok száma. Kivételt képeznek az *asztalok*, ezzel bőven el voltak látva. Nagyságuk kisebb-nagyobb, alacsony és magas alakjuk négy és több szegletű, kerek, hosszas és összerakó." /Radvánszky B., 1869. 18. 19./

14.3. Asztaloscéhek

1679. *Székelyudvarhely* /Székelység, III. 51./

1753. *Marosvásárhely* Az első itteni önálló asztaloscéh kiváltságlevelét 1762-ben Mária Terézia királynő hitelesítette és erősítette meg /Fodor I., 1938. 46./

A megszerkesztett szabályok szerint a "Czéhba" való beállást megelőzte a "Remek" elkészítése, mely "egy iró almarium"-ból "Diófával rakva" állott /48./

A "Constitutió" a *minőség ellenőrzését* is szabályozta: "A Látó Mester minden Hónapban másod magával tartozik leg alább egyszer a Műhelyeket el-járni, a munkákat meg-vizsgálni, az hol hibás munkát talál, akár Mester ember, akár Legény munkája legyen, feljegyezvén magának, hogy el ne felejtse, a közelebb következő Tzéh Gyűlésen fel-adni s bé mondani [. . .], a Tzéh érdeme szerint meg büntesse. [. . .]" /50./

A *marosvásárhelyi asztaloscéh szabályzatban* évszázados bírói gyakorlatra utaló jószándékú tanácsokat is olvashatunk: "Midőn valaki meg-büntettetik, meg kell gondolni. I. Hogy nekünk olyan hibánk soha nem volt é? 2. Vallyon most is a nélkül vagyunk é?" /Fodor I., 1938. 47./

1844. *Kézdivásárhely*. Az asztalos céh "Privilegium"-ának aláírója "Comes Josephus Teleky Gubernátor" /Khv AC, 1844./

Nagy Lajos király 1376-ban szabályozta az erdélyi szászok céheit, melyek már akkor 24 különféle mesterséget foglaltak magukban. /Szádeczky L. EH, 1889. de. 24./ És a Brassótól mintegy 80 km-re fekvő Kézdivásárhely asztalosainak közel 500 évre volt szükséges ahhoz, hogy *önálló szervezetbe* tömörülhessenek érdekeik megvédéséért, testületet alkotva, mely négy évvel a 48-as forradalom előtt már kerékkötője is volt a fejlődésnek. Mentségül szolgálhatnak a "3 ik Czikk" alábbi haladó szellemű előírásai, melyek mind a céhszabályzat megszövegezőit, mind Teleki József kormányzót, ki aláírásával azt, dicsérik: "Inasnak bevétetik nemzet és vallás külömbsege nélkül minden becsületes szülőktől származott jó hírű nevű `s tizenkét évet elért, vagy azon felyüli életkorú ifjú, kinek az *asztalos mesterségre hajlandóságra* leszen [. . .]"

14.4. A városok asztalosipara

1743-1752. *Toldalagi László költséggjegyzékében öt marosvásárhelyi asztalos neve szerepel: "Asztalos Márton, Asztalos Tamás, Stajner Mátyás, Orbán János, Miller György" /Imreh I., 1979. 187./ —A Básta-féle nem teljes lustra/*

• Udvarhelyi asztalosok /Kováts I., 1831. 81./

A tudósítás szerint nem tartoztak a város legjobban kereső iparosai közé: "Legjobban állanak a mesterségek közt, s az azokat művelőket leginkább sírosíttják [gazdagítják] a kalaposok, szappanyosok, talp tsináló vargák, kordovánt készítő tímárok mesterségei, és a kenyér sütők állapotja: az asztalosoké is ezekhez közel jár, kik közt némellyeknél fáján rakott asztalokat, kaszteneket, dívánokat, ládákat, töltött székeket, sokszor válogatott fából tsinálva, készen is lehet találni."

Hasonló helyzetképet olvashatunk Székelyudvarhely asztalosiparáról *Szigethy Gyula Mihály* hátrahagyott kéziratában is /Jakab-Szédeczky, 1901. 553./.

• Gábor Áron "meiszter uram"

A későbbi nemzeti hős, tűzér honvédőrnagy, 1837 júliusában, 23 éves korában asztalosként dolgozik. A berecki "Asztalostársaság" szabadította fel, azaz itt nyert szakképesítést. Szakmai tudására jellemző, hogy festett "kaszint" /kihúzható fiókokkal ellátott szekrény/, "thékát" /könyvesszekrény, faliszekrény, sarokszekrény/ és más, hasonlóan igényes bútorokat készített. /Imreh I., 1973. 237./

Gábor Áronnak erről az időszakáról szól a költő is: "Végre civil volt hát újra, /s törhette a fejét mostmár: /hogyan s mint lesz ezután? -/Végül annyi hányódtatás, /mesterlegény-út után /Moldovában, /egy nagybojár udvarában/ kötött ki, mint *asztalos*." /Molnos Lajos: Gábor Áron. HK. 1979. 166./

• Kozma Ferenc 1879-ben közölt adatai

A Magyar Korona Országában az 1870. év elején végrehajtott népszámlálás eredményeit Kozma Ferenc e szavakkal összegezte: "A Székelyföldön tehát mindössze 13.027 iparos [. . .], a lakosságnak alig 3%-a" /Kozma F., 1879. 310., 311./

Az öt szék adatai /"ipar és kézmű" /százalékban kifejezve az alábbi összehasonlítási alapot nyújtják:

1. Aranyos szék 8,49 %
2. Csík szék /Csík-, Gyergyó- és Kászonszék/ 1,60 % melyből Csíkszereda 7,63 %
3. Háromszék 3,79% melyből Bereck 1,15%, Illyefalva 3,54%, Kézdivásárhely 24,68% Sepsiszentgyörgy 12,98% /a szék a négy kiváltságos mezőváros nélkül 2,49%/
4. Marosszék 3,90% melyből Marosvásárhely sz. kir. város 12,56% /a szék Marosvásárhely nélkül 1,08%/
5. Udvarhelyszék 1,91% melyből Székelyudvarhely 12,59%, Oláhfalú 1,74% /a szék a két kiváltságos mezőváros nélkül 0,97%/

Ugyanakkor Brassó vidék és város együtt 8,58%, Beszterce vidék és város együttesen 6,05%, Erdély összege 3,03%, megegyezik az öt székely székének adatával.

Kozma a fenti adatokat az alábbi megjegyzéssel tette közzé: "[. . .] legerőteljesebb iparunk a bőrkészítés és annak feldolgozása s azután a fa- és fémipar" /uo. 311./ Az

asztalosok számát pedig az alábbiakban adta meg: Kézdivásárhely 28 állandó /á/ és 14 koronként /k/, Marosvásárhely 30 /á/, 22 /k/, Székelyudvarhely 14 /á/, Sepsiszentgyörgy 10 /á/. A négy város együttesen 82 /á/ és 36 /k/ /uo. 311./

Az 1896-os országos kiállításon érmet nyert háromszéki asztalosok /Hszék Ekv, 1899. 162./:

ifj. *Czibalmos Ferenc* Kézdivásárhely, "szép és jó munkáért"

Vajda Albert Kézdivásárhely, "szép és jó munkáért" /elismerő oklevelet nyert/

id. *Czibalmos Ferenc* Kézdivásárhely, "jó munkáért"

Incze János Kézdivásárhely, "jó munkáért",

Kónya Mihály Kézdivásárhely, "jó munkáért" és

Földi Sándor esztergályos, szintén Kézdivásárhelyről, "jó munkáért".

Az emlékkönyv adatai szerint a század végén Háromszéken 3.021 iparos működött, az összlakosság 3%-a, az 5.2%-os országos átlaggal szemben. A bőripar -530 személy- után a *fai*par -elsősorban asztalosok- következett. 357 iparossal /uo. 162./.

• Czibalmos Ferenc kézdívásárhelyi műasztalos ipartelepe

A Marosvásárhelyi kereskedelmi- és iparkamara 1899. évre szóló jelentése *Mestitz Mihály* /→15. fejezet/ bútorgyára mellett *Czibalmos Ferenc* nevét is megemlíttette, kinek műasztalos vállalkozása a kerület második életképes és a "fejlettség jelentékeny fokára emelkedett" bútorigipari telepe volt.

A Bécsben készült bútorokat árusító kereskedőkkel szemben a *hitelezni képtelen* asztalos kisiparosok a versenyt nem bírták. Nagyon kevésnek sikerült a "műasztalos" szintre felemelkednie, döntő többségük termékeikkel a vásárokra szorultak. A *vásári szekereskedelelem* pedig kevés hasznot hozott, a jövedelmet a fuvardíj felemésztette és idővesztéssel is járt. /Mkikj, 1899. 19./

• Adatok az 1913-as állapotokról

A Marosvásárhelyi Kereskedelmi - és Iparkamara kerületében -a közhasználatban a XIX. sz. utolsó évtizedeiben és az első világháború előtti időszakban ezt a területet nevezték Székelyföldnek -ekkor, a 4 bútorkészítő telepen /gyáron/ kívül, *656 asztalos* kisiparos működött. Így az iparágak közül a 9. helyet foglalta el. Legtöbb /2809/ szatócs /vegyes-kereskedő/ volt. Utánuk a kocsmárosok következtek /1538/, majd a mészárosok /916/. A tulajdonképpeni kisiparosok között legtöbb /848/ csizmadia /varga/volt. Érdekes megemlíteni azt is, hogy 1913-ban a 4 bútorgyártó cég mellett 14 bútorkereskedő szerepelt. Még mindig működött 3 hamuzsírforró. A 18 tutajkereskedő létezése pedig arra utal, hogy a vízi szállítás olcsóságánál fogva sokáig életképes versenytársa volt a vasúti szállításnak. /Mkikj 1913. 15-17./

Barabás Endre 1907-ben közölte az *egy asztalosra eső lakosok számát* is: Marosvásárhelyen 82, Maros-Torda megyében 721, Székelyföldön 378 /Barabás E., 1907. 96./ /A Magyar Korona Országainak gyáripara az 1906. évben, II. kötet, II. rész, Fém-, fa- és csontipar, Bp. 1911 szerint országosan 381 lakosra jutott egy-egy asztalos, Ausztriában pedig 147 lakosra. 269. o]. /Megjegyezhetjük tehát, hogy Marosvásárhely az asztalosok városa volt./ Az 1900. évi népszámlálás is ezt igazolja. Ekkor 258 asztalos élt itt. Később számuk tovább nőtt, ui. az 1910-es népszámláláskor már 369-en voltak./

14.5. A közegek /falvak/ asztaloszai

• Vargyas

A vargyasi bútorfestő-asztalos *Sütő-család* első tagjai 1680 körül jelentek meg. Azóta is 14 nemzedék négy évszázadokon át folytatta és folytatja napjainkig ugyanazt a "művészeti ipart", mellyel a család első tagjai jelentkeztek /Kós K., 1972. 12./

Dr. Kós Károly a vargyasi festett bútorról, a *Sütő-család* több évszázados asztalos múltjáról könyvet írt /Kós K., 1972./ Arról az egykori udvarhelyszéki szép faluról, mely *Erdővidék* északnyugati sakrán felszik, "annak a tájnak, mely *Benkő Józsefet* [---17. fejezetet], a *füveszt* és *történetírót, Kriza Jánost*, a népköltészeti gyűjtőt, [. . .] *Beneték Etiket*, a mesemondót ajándékozta a magyar művelődésnek. /Balogh E., 1979. 5./

A székelykapu felbeszéde c. írásában *Balogh Edgar* is emléket állít a kitűnő székely bútorfestő-asztalos-családnak : " A festéktörtérlő kő alján egyszerű és sokatmondó bevésés: 1680. SÜTŐ I. A családi hagyomány szerint ez a Sütő István volt az asztalosdinasztia megalapítója. Régi számszámok kerülnek elő, egy *nagyoló gyalunak* ügyesen kifaragott kutya a fogója. Évszám is van rajta: 1758. Egy *árkoló gyalu* 1773-ban készült, éppen olyan idős, mint maga a műhely. Felnézünk a mennyezet gerendájára, világosan látni a befaragást : A. 1773. Szerinte [Sütő Béla] azóta egy s ugyanazon műhelyben dolgoznak a Sütők." /Balogh E., 1979. 25./

Idézzük *Dr. Kós Károlynak* a vargyasi bútorról írt könyvét megelőző másik írásából is, mely a Sütő-féle bútort két jellegzetességét az alábbiakban tárja az olvasó elé:

"A *vargyasi bútort* már borsópiros, illetve égszínkék alapszíne megkülönbözteti [. . .], a csíki fekete, a régi torockói és kalotaszegi közepesen kék, a kőhalmi, segesvári és medgyesi zöld, de még a közeli Abásfalva és Lővéte téglaszín felé hajló, vörös alapú bútoraitól." /Kós K., 1968. 1170./ Mindezek kiegészítéseként a *díszítési módra* vonatkozó megállapítás is hozzátartozik, mely: "[. . .] növényi, elsőrendűen virágmotívumokból áll, jellemző azonban ezek természetűséget kerülő, csupán a valószínűsége törekvő, leegyszerűsített, közérthető, egysíkú és dekoratív ábrázolása." /uo. 1172./

A *festett bútorokhoz az erdő nemcsak a fát adta*. A bútorfestés nyersanyagai között szerepelt a *gyanta*, a *gubacs*. "A gyantás fényező kezdetben terpentinben feloldott *gyanta és méhviasz* keveréke volt. *Fenyőfaszurokból* kifőzték a terpentint, s a megmaradt gyantát megtörve és méhviaszba keverve terpentinben oldották fel". írja *Dr. Kós Károly* A vargyasi festett bútor c. könyvében /34./, az erdő nyújtotta lehetőségeket leleményesen kihasználó Sütő-család takarékos anyagbeszerzéséről emlékezve meg. " Az erdő talaját, ásványait is felhasználták. Pl. a cinóbervörös anyagot a Hargita- vidéki helyekről gyűjtötték." /uo. 35./

• Lővéte

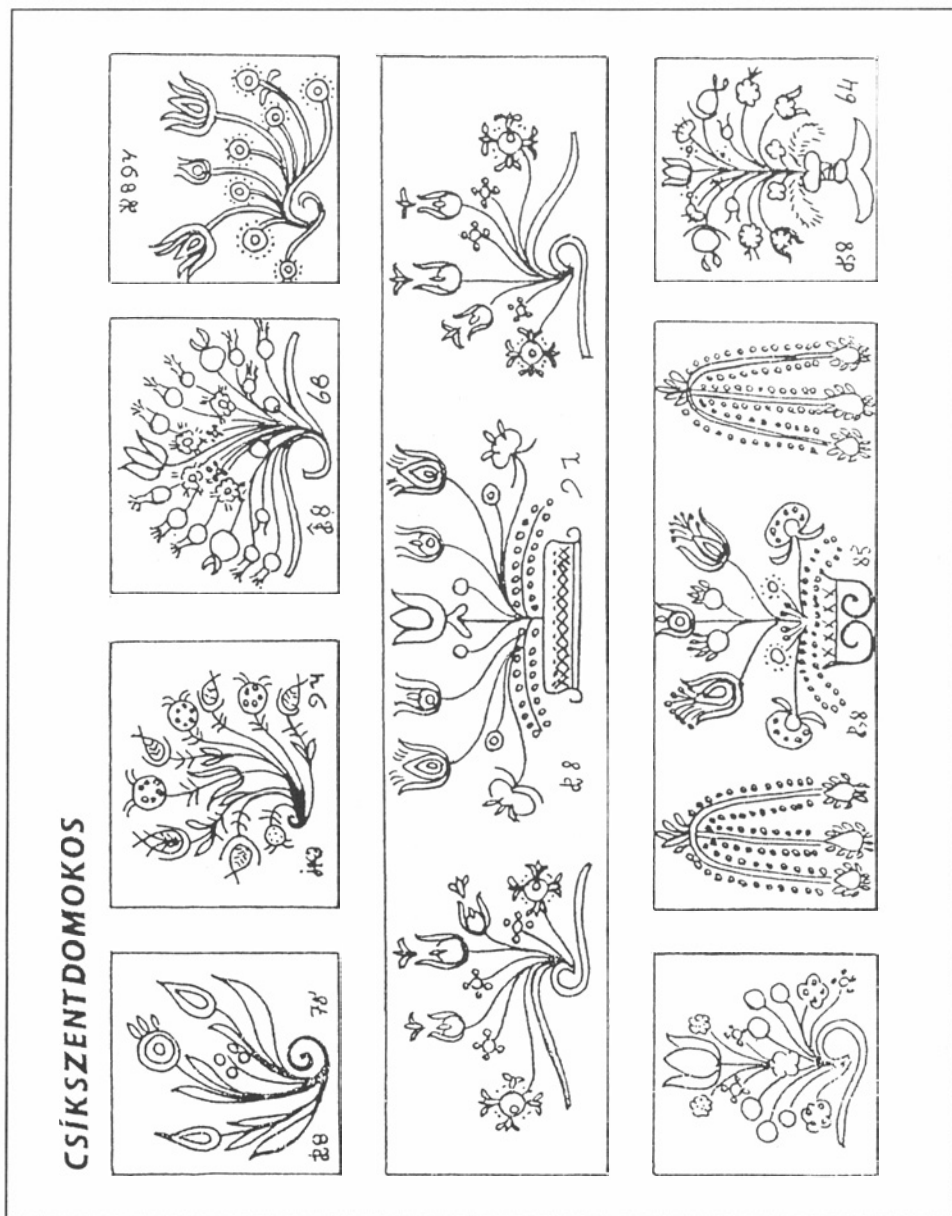
Itten a bútorfestés már a XIX. sz. elején igen elterjedt volt. Jellemző a bútorok alapozásában a hagyományos lővétei kék. A keretezett kompozíciókban megtaláljuk a tulipánt, a szekfűt, a rózsát, a gyöngyvirágot és több mezei virágot. /Karndalus J., 1980./

• Csehétfalva

Az egykori udvarhelymegyei kisközség bútorai sötétszínű. A keretezést itt is megtaláljuk, melyet sötét tónusú színnel /sötétszínű/ végeztek. A virágzás színe különböző: piros, kék, zöld és fehér. /Karndalus J., 1980./

• Csíkszentdomokos

Kardalus János Bútorfestők, festett bútorok c. írásában tárgyi hagyatékok alapján rögzítette az itteni bútorfestés korszakának kezdetét /1770/ és végét /1896/, valamint megadta a jellegzetességeket is: a *pontozott virág*, vagy a *zsinóros bojtozás*, a *tulipán*, amelynek csaknem tíz változatát festették. /51. ábra/

51. ábra

A csíkszentdomokosi festett bútor díszítése. /Kardalus J., 1982.33./

- Kászón

A kászoni bútorkészítés első korszaka a XVI. -XVII. századba nyúlik vissza. Az ekkor előállított *keményfa bútor* nem az asztalostechnika, hanem az ácsipar szabályai szerint faragással, bárdolással készült. Ezt követte a "*fehértútorok*" korszaka, mikor az alapanyag a fenyődeszka volt.

A "*tulipántos*" bútor korszaka a XVIII. század végén kezdődött, és az 1880-as évektől a *simán festett kék* bútor váltotta fel. A "*flóderes*" bútor az 1890-es években jött divatba, a "*simá bútor*" pedig az első világháború után terjedt el. Ez utóbbinak jellemzője volt az egy szín, a «tarkaság», a «haszontalan cifraság» elhagyása. /Kós K., 1972. 120./

- Más bútorkészítő központok - A szuszék

Ismeretesek az *ácsolt láda* /Sóvárad, Siklód, Parajd, Korond, Székelyvarság, Vargyas, Magyarhermány stb./, a nagy hatósugarú *festett bútor készítő* /pl. Horomódalmás / és a kis hatósugarú *festettbútor készítő* /pl. Felsőrákos/, valamint a *céhes* központok /pl. Kézdivásárhely, Bereck/. A népi bútorok közül kiemelkedő helyet foglalt el a *szuszék*, melyet a bútor korában neveztek *cifra szuszéknak*, *ékes szuszéknak*. Sajátos múlt század deréki változata a *magyarhermányi virágdíszes szuszék*. A kelengyés szuszéket neveztek még *szekrényládának*, megnevezések melyek mind bútorjellegét igazolják.

A szuszék sem volt mindig bútor. Először többnyire fedeles hombárként használták és 2-3 véka liszt, borsó, lencse stb. tárolására szolgált. Aztán bekerült mint ruhatartó láda a falusi házakba, mikor már karcollással /rovással/ díszítették. /Ekkor neveztek *szekrényládának* is /Tündöklése sem tartott sokáig, mert napjainkban ismét gabonatarató fedeles ládává vált. /—Seres A., 1978. is/

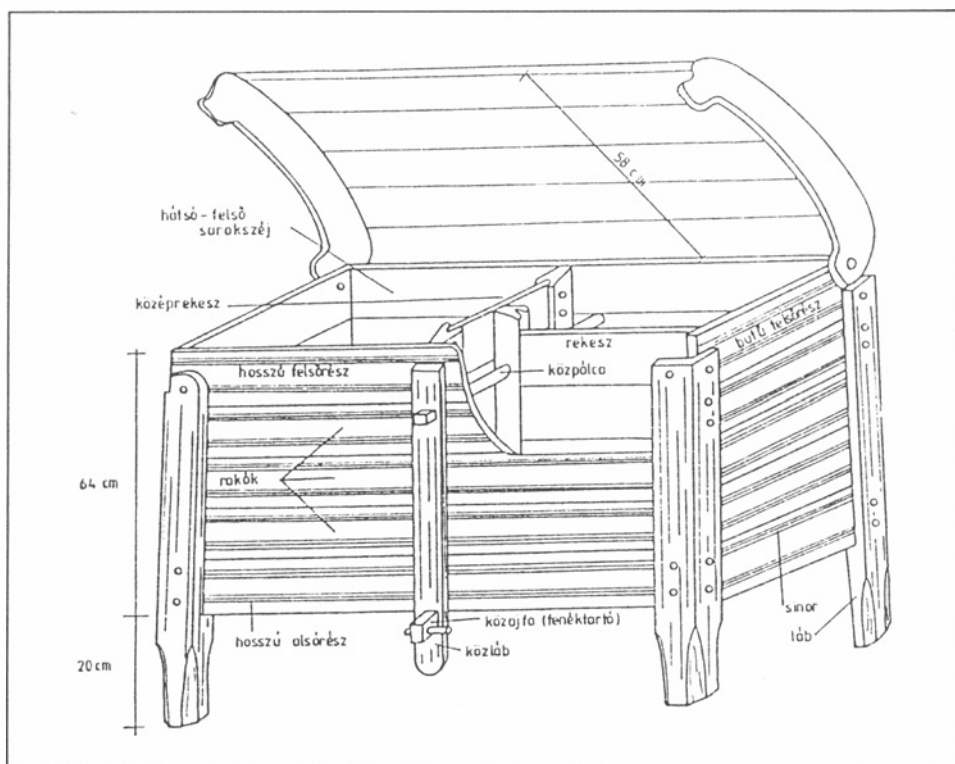
Előállításá szerény keresetet biztosított: "[...] végignéztem a szuszék készítő munkáját s e közben eltöltött idejét, fáradságát mérlegelve, úgy találtam, hogy naponként 20 krt sem keres e munkával. Mikor ezt vele közöltem ő nevetve fogadta s azt válaszolta rá: «hát mit csinálnék, hogy megélhessek?» Mire már én sem tudtam, mit feleljek!". *Szinte Gábor* /1855-1914/ sorait idéztük, ki 1903-ban tette közzé az *Erdély* folyóiratban tárgyilagos írását a szuszékkészítésről. /Szinte G., 1903. 36./ /52. ábra/

- A községi asztalosok az 1910-es népszámlálás tükrében

Említettük, hogy Marosvásárhely asztalos város volt, hol az összlakossághoz viszonyítva ezt a szakmát kétszer annyian folytatják, mint Kolozsvárt vagy Brassóban.

Mi volt a helyzet a községekben? Csík megyében 15, Háromszék megyében 16, Maros-Torda megyében 12, Udvarhely megyében pedig 8 község volt, hol 5-nél több asztalos működött. 50-nél több asztalos Kovásznán, 21 és 50 között Székelykeresztúron és Baróton volt.

Megyéket véve alapul, 1910-ben viszonylag sok asztalos Maros-Torda megyében Marosvásárhelynek, és Háromszék megyében Kézdivásárhelynek köszönhetően volt. Háromszéken az összlakosság 4, 6 ezreléke volt asztalos. Maros-Torda megyében pedig 3, 4 %-o-c. /A szomszédos Brassó megyében ez az érték 5, 4 ezrelék, míg Beszterce-Naszód megyében csak 1, 8 ezrelék./ /→13. Mérélegén a fűrészipar is/

52. ábra
 Sóvárdi szuszékok /Lukács Zoltán rajza/